

Luc Vandeweyer

DE REKRUTERINGSRESERVE VAN HET BELGISCH LEGER IN 1940 Een politiek en militair-strategisch probleem

Wat het turbulente jaar 1940 betreft is de aandacht van het grote publiek ook gevestigd op de zogenaamde «rekruteringsreserve». België probeerde immers in mei-juni 1940, zoveel mogelijk potentiële soldaten aan de Duitse greep te onttrekken met het oog op hun latere opname in de strijdkrachten. Deze reserve, in de toenmalige legerterminologie afgekort tot CRAB's, van *Centre de Recrutement d'Armée Belge*, bestond uit jongens en mannen vanaf 16 jaar die nog niet voor de legerdienst waren opgeroepen. Ze hadden dus nog geen militaire opleiding gekregen omdat ze ofwel te jong waren, ofwel om andere redenen vrijgesteld werden. Het grootste deel van de kohorte bestond uit jongens beneden de dienstplichtige leeftijd, of studenten die genoten van uitstel. Pas in het laatste stadium van de mobilisatie, fase E, wanneer het land effectief werd aangevallen, werd deze categorie opgeroepen om zich naar verzamelpunten, ver achter het front, te begeven. Uiteindelijk kwam deze massa potentiële soldaten grotendeels terecht in het zuiden van Frankrijk. De tocht was een vaak gevaarlijk avontuur en liet een onuitwisbare indruk na in de geheugens van de vele tienduizenden jonge mannen. Hun wedervaren werd het onderwerp van heelwat autobiografische getuigenisliteratuur en verscheidene uitzendingen op radio en televisie ¹.

Ook de historici bogen zich over deze groep ². Maar ook door hen werd tot dusver voornamelijk gepoogd om de gebeurtenissen onderweg en in de kampen te rekonstrueren. Een verhaal met veel ellende en miserie.

1 Het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog (NCWOII) beschikt over een uitgebreide verzameling van dergelijke autobiografische getuigenissen.

2 J. VANWELKENHUYZEN en J. DUMONT, 1940 *Le Grand exode*, Parijs-Gembloers, 1983, besteden aan hun wedervaren een heel hoofdstuk. Omdat dit boek in belangrijke mate verder bouwt op materiaal verzameld voor radio-uitzendingen, kan het beschouwd worden als een eerste poging tot syntese van getuigenissen en autobiografische literatuur. Meer specifiek over de rol die de scouts speelden in de begeleiding van de rekruteringsreserve: C. VAN DER CRUYSSSEN, *Handhaaf en bouw I De werking van het VKS tijdens de Tweede Wereldoorlog*, in *Cahiers/Bijdragen van het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, nr. 14, Brussel, 1991, p. 63-73. De meest recente syntese: A. COLLIGNON, *Ordre de rejoindre: les «16-35 ans»*, in *Jours de défaite II*, Brussel, 1991, p. 103-113.

Dat is echter onvoldoende om de historische draagwijdte van dit belangrijke aspekt van de oorlogsgebeurtenissen in 1940 ten volle naar waarde te schatten. Wat in deze getuigenissen en studies immers in belangrijke mate tussen de plooiën valt zijn het ingrijpen en de bedoelingen van de regering. De zichtbare improvisatie, het chaotische en het gevoel van verlatenheid dat in de autobiografische literatuur algemeen tot uiting komt doet veronderstellen dat de «autoriteiten» niet tegen hun taak opgewassen waren. Kan een dergelijk besluit de toets van het bronnenonderzoek doorstaan? Wie waren overigens de mensen achter deze «autoriteiten»? Wie faalde en waarom? Welke waren hun inzichten en bedoelingen en hoever reikten hun bevoegdheden en macht?

Minister van Volksgezondheid Marcel-Henri Jaspar is in dit verband erg belangrijk. Deze Brusselse advocaat en liberale politicus heeft zich als verantwoordelijke minister voor de naar Frankrijk gevluchte of geëvacueerde burgers hun lot wekenlang zeer aangetrokken³. Een bevoegdheid waarin Jaspar na 20 juni werd opgevolgd door Minister van Binnenlandse Zaken en partijgenoot Arthur Vanderpoorten⁴. Deze werd daarbij geholpen door de Vlaamse kristendemokratische minister August De Schryver⁵. Deze ministers hebben overigens niet op hun eentje gewerkt. De legerreserve genoot de zorg en de aandacht van de gehele regering, want zij was immers van cruciaal belang voor de voortzetting van de oorlog door België; zeker na de overgave van de koning op 28 mei⁶. Via deze archieven krijgen we een beter inzicht in de politieke en militaire draagwijdte van het CRAB-avontuur en vooral in datgene wat zich ver boven de hoofden van de directe betrokkenen afspeelde.

Een nog niet opgeleide rekruteringsreserve oproepen lijkt futiel voor de waarnemer achteraf. Gevechtseenheden met hoog-technologisch karakter, vuurkracht, pantsering, mobiliteit... domineerden immers het slagveld en niet de reusachtige massa's eenvoudige infanteristen die zo karakteristiek waren voor de Eerste Wereldoorlog. Toch vroeg België aan zo'n 300.000 mensen om het staande leger van 600.000 man te komen

3 Dit archief bevindt zich in het Algemeen Rijksarchief in Brussel (ARA), en werd geïnventariseerd door R. WELLENS, *Inventaire des papiers de Marcel-Henri Jaspar, député, ministre et ambassadeur de Belgique*. Brussel, 1982. Over de verantwoordelijkheid van dit departement voor de evacuatie van de burgerbevolking en de Belgische vluchtelingen in Frankrijk, zie L. VANDEWEYER, *De evacuatie van de burgerbevolking in 1940. Nieuwe gegevens betreffende het regeringsbeleid*, in *Cahiers-Bijdragen van het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, nr. 15, Brussel, 1993, p. 162-203.

4 M. BOTS, *Inventaris van de papieren Arthur Vanderpoorten 1884-1945*. Gent, 1990 (LIBERAAL ARCHIEF - voortaan LA).

5 G. KWANTEN, J. VERHOOGEN, L. VINTS, *Inventaris van het archief van Minister van Staat August E. De Schryver 1898-1991*. Herwerkte en aangevulde uitgave, Leuven, 1993 (KATHOLIEK DOCUMENTATIE EN ONDERZOEKSCENTRUM - voortaan KADOC).

6 Dit valt te bestuderen via de verslagen van de Ministerraden. Deze zijn in het Algemeen Rijksarchief te Brussel sinds kort toegankelijk voor onderzoek. Mikrofilm 2081/1 bevat de verslagen van 1940 en 1941, 2081/2 de verslagen van 1942-1943, 2081/3 de verslagen van 1944.

vervoegen. Dat hierbij de ervaringen van vroeger meespeelden is evident. Een korte terugblik, op zoek naar elementen die kunnen helpen om de gebeurtenissen van 1940 te verklaren, is dus zeker niet overbodig.

DE ERVARINGEN VAN VROEGER

Een rekruteringsreserve is pas denkbaar wanneer het principe van de veralgemeende dienstplicht aanvaard is. Dat was in het België van de 19e eeuw niet zo. België voelde zich niet genoodzaakt om het totaal van zijn militair weerbare mannen klaar te houden voor inzet in de strijdkrachten⁷. De Belgische legerleiding dacht niet dat het ooit nodig zou zijn, vermits Londen, Berlijn en Parijs zich garant hadden gesteld voor de Belgische onafhankelijkheid. Het Belgische leger had daardoor slechts een beperkte opdracht. De intrinsiek defensieve doctrine schreef voor dat het veldleger, bij oorlog, de grensgebieden moest bewaken en manoeuvres en troepenverplaatsingen via Belgisch grondgebied voorkomen door afschrikking. Dat was in 1870, tijdens de Frans-Duitse oorlog, aardig gelukt. Als het beveiligen van de neutraliteit niet mogelijk bleek moest het veldleger zich, na een symbolische strijd, terugtrekken. Dan waren er verdragingsgevechten voorzien op basis van de vestingen van Namen en Luik. Het gebruik van Belgisch grondgebied werd daardoor militair minder interessant gemaakt. Dat was een nuttige ontradingstaktiek tegenover landen die Belgisch territorium wilden gebruiken om hun tegenstander aan te vallen. In voorkomend geval kon een buurstaat België geheel of gedeeltelijk bezetten. Dan zou het garantiesysteem ervoor zorgen dat deze invaller in het strijdperk moest treden met de andere twee garantstaten. Die moesten de invaller verslaan en België herstellen.

Maar als de oorlog over het land woedde, wat bleef er dan nog over van de Belgische staat? Het was, om strategische redenen, geraden om zoveel mogelijk Belgische macht aan de vernietiging te onttrekken. Om de kern van de staat en de strijdkrachten toe te laten een oorlog te overleven werd de vesting Antwerpen uitgebreid tot een reusachtige defensieve stelling. Groot genoeg om ook het gehele veldleger op te nemen. Dat men militaire operaties zou uitvoeren in nauwe samenwerking met de garanten was niet aangewezen. Zo zou ook het statuut van gewapende neutraliteit in stand gehouden worden terwijl de oorlog over België raasde. De «nationale vluchtheuvel» in Antwerpen heeft een langdurige en bepalende invloed gehad op het strategische denken in België. Daardoor werd de defensiepolitiek, zoals prof. Jean Stengers raak opmerkte, «in een baan

7 Over de politieke en maatschappelijke achtergronden van de dienstplichtkwestie vóór 1914: L. DE VOS, *Het effectief van de Belgische krijgsmacht en de militiewetgeving 1930-1940*, in *Bijdragen van het Centrum voor Militaire Geschiedenis*, nr. 20, Brussel, 1985.

geleid die, in de twintigste eeuw onomkeerbaar zou zijn en waarvan de voortzettingen belangrijk en veelvuldig zijn geweest»⁸.

Naarmate de negentiende eeuw vorderde bleken de meeste militaire denkers het erover eens dat de kracht van een leger in belangrijke mate afhing van de aantallen soldaten — de «bajonetten» — die konden ingezet worden. Frankrijk en Duitsland voerden dienaangaande een wedren waardoor het Belgische leger, met zijn beperkte dienstplicht, in verhouding kleiner werd en dus ook minder afschrikwekkend. Vanaf 1912 werd een oorlog tussen Britten, Fransen, Duitsers... vrijwel onvermijdelijk. Met de bijna volstrekte zekerheid dat België er ditmaal zou in betrokken worden. Om aan die bedreiging tegemoet te komen werd in 1912-1913 dan toch de veralgemeende dienstplicht ingevoerd. Het was in feite al te laat om de strijdkrachten nog een reserve van enige omvang te bezorgen.

Bij de Duitse inval in augustus 1914 bleek het Belgisch leger al na korte tijd verliezen te lijden. Het gehavende veldleger trok zich terug in Antwerpen van waaruit het beperkte aanvalsoperaties uitvoerde op de Duitse noordflank. Toen de Duitse legerleiding besliste om Antwerpen te veroveren verkoos koning Albert pas ter elfder ure om terug te trekken in de richting van de zee; naar de Franse en Britse legers dus. De nationale vluchtheuvel was uitgeschakeld maar de kern van de Belgische staat was ontsnapt aan de Duitse greep. Door de terugtocht van koning, regering en veldleger achter de IJzer bleef de Belgische elite beschikken over strijdkrachten, een kleine maar toch betekenisvolle faktor op het strijdtoneel, hetgeen uiteraard politiek zeer belangrijk was.

Maar hoe moesten de effectieven van het leger aangevuld worden nu vrijwel het hele land bezet was? Werd dat overigens nagestreefd? Er werd tot in 1916 getreuzeld met een algemeen oproepingsbevel. Wel werden er vrijwilligers gevraagd bij de vluchtelingen in Frankrijk en Engeland. Maar dat was niet erg succesvol. Tot ongenoegen van de publieke opinie in Frankrijk en Engeland die daar geen begrip kon voor opbrengen. Men vond dat de Belgen zelf ook moesten vechten voor het herstel van hun land en niet alles mochten overlaten aan Franse dienstplichtigen en Britse oorlogsvrijwilligers die massaal naar de loopgraven trokken. Begin 1915 kreeg Minister van Oorlog en regeringsleider Charles de Broqueville persknipsels toegestuurd die er niet om logen, maar ook Belgische vooraanstaanden wezen hem op het nog loslopende militaire potentieel en op de groeiende ergernis bij de Britse en Franse gastheren. Het was evenwel niet zo simpel als het leek. Er waren ook nadelen aan een algemene mobilisatie van alle 18 tot 30-jarigen. De neutrale Nederlanders zouden in dat geval de overkomst vanuit Nederland zonder twijfel verhinderen. De Duitsers zouden er een argument in vinden om de weerbare mannen in het bezette land te interneren en weg te voeren⁹. De hoofdreden voor de terughouding was dat koning Albert weigerde om zijn leger te laten aangroeien.

8 J. STENGERS, *De koningen der Belgen. Macht en invloed. Van 1931 tot nu*. Leuven, 1992, p. 97.

9 Dergelijke briefwisseling en persknipsels in ARA, *Archief Charles de Broqueville*, nr. 537.

want hij was toch niet van plan om in te gaan op de geallieerde verzoeken om mee in de aanval te gaan. Hij verkoos af te wachten. De regering was veel meer bereid om actief aan de herovering van het bezette land deel te nemen, maar de koning had het opperbevel van de strijdkrachten vast in handen en hield de ministers ver van de militaire en diplomatieke besluitvorming ¹⁰.

De Belgische vluchtelingen op geallieerde bodem kwamen daardoor in een lastig parket. De irritatie in het Franse en Britse milieu dat hen had opgenomen werd snel merkbaar. De ergernis uitte zich in kleine plagerijen. «Een keer was 't gebeurd dat een nijldige Engelse schobbejak, had zand gestrooid in de pap van de Belg op 't fabriek, omdat hij naar 't front niet ging, zei de zelfzuchtige...» ¹¹. Het was een algemeen probleem waarvan de Belgische pers, politici en regering goed op de hoogte waren. En de vluchtelingen in Engeland en Frankrijk ook, want zij konden het aan den lijve ondervinden. In een later stadium van de oorlog verbeterde dat sterk. Niet alleen omdat de nog beschikbare weerbare mannen uiteindelijk voor krijgsdienst werden opgeroepen vanaf 1916. Er werd tevens een Belgische wapenindustrie op touw gezet en vele Belgische arbeiders werden tewerkgesteld in Britse en Franse munitiebedrijven. Dat lokte een positieve reactie uit. Des te meer omdat het gedeeltelijk ging om afgekeurde of, wegens verzwakking of verwondingen, uit de dienst ontslagen soldaten. «Daarbij hadden onze mensen het genot te weten dat zij ook hun aandeel hadden in het oorlogswerk... En er werden geen kleingeestigen of nijldigaards meer gevonden, die al de Belgische mensen wilden in het leger drijven» ¹².

Velen van de nieuwe rekruten hadden nooit een militaire opleiding ontvangen. Hun training vormde geen probleem. Aan tijd was er immers geen gebrek, gezien de jarenlange statische frontenoorlog. Aan instructeurs met gevechtservaring ook niet. De Belgische opleidingskampen op Franse bodem zorgden ervoor dat het leger in de zomer van 1918 klaar was om in het offensief te gaan. Rekening houdende met de zeer beperkte rekruteringsreserve, beschikte België uiteindelijk toch over verhoudingsgewijs vrij grote en goed uitgeruste strijdkrachten ¹³. Mede omdat het Belgische leger zich niet had laten uitdunnen in offensieven die telkens ontaarden in maandenlange uitputtingscampagnes waarbij beide partijen mensen, materiaal en grondstoffen verspilden. Eerst de Fransen, daarna de Britten.

10 De mening van koning Albert I, het aandringen van de eigen ministers, de Fransen en de Britten, valt af te lezen in tal van uitlatingen verzameld in: *Albert I, Carnets et correspondance de guerre 1914-1918. Présentés par Marie-Rose Thielemans*, Parijs-Louvain-la-Neuve, 1991. Zie ook J. STENGERS, *op.cit.*, p. 92-94; mede op basis van het oorlogsdagboek van generaal Galet, de belangrijkste militaire raadgever van Albert I. Over de verhouding Albert I en de regeringen betreffende de landsverdediging is H. HAAG, *Le comte Charles de Broqueville, Ministre d'Etat et les luttes pour le pouvoir (1910-1940)*, Brussel - Louvain-la-Neuve, 1990, 2 dln. belangrijk.

11 Pater L.J. CALLEWAERT, *Op den uitkijk*, Brugge-Leuven-Leiden, 1919, p. 185. Oorspronkelijk een artikel in *De Stem uit België*, 8 september 1916.

12 Pater L.J. CALLEWAERT, *Op den uitkijk*, p. 262. Uit *De Stem uit België*, 19 januari 1917.

13 Dit werd vastgesteld door kolonel M. WEEMAES, *Van de IJzer tot Brussel. Het bevrijdingsoffensief van het Belgisch leger*, 28 september 1918, Brussel, 1969.

schraapten na verloop van tijd over de bodem van hun menselijke reserves en werden slechts gered door een grotere inzet van koloniale troepen en vooral van het Amerikaanse leger. Ook de Duitsers gingen tot het uiterste om hun rangen te versterken.

Het beschikbaar zijn van een menselijk potentieel van waaruit soldaten konden gerekruteerd worden was dus van strategisch belang gebleken. Ook voor België. De Belgische vluchtelingen in het buitenland hadden de oproepen van de regering vrij vlot beantwoord. Voorzover ze in Frankrijk of Engeland woonden konden ze immers moeilijk anders, vermits deze geallieerden over de nodige dwangmiddelen beschikten om hen te doen gehoorzamen. Achteraf, op 14 mei 1919, onderstreepte de katolieke politicus Aloys Van de Vyvere, destijds minister in Le Havre, deze bereidwilligheid van de gevluchte staatsburgers in het parlement: «Mijne heren, 't was een éinig, een wonderlijk schouwspel, die onvoorwaardelijke getrouwheid, waarmede de vluchtelingen voldeden aan de oproep van het overblijfsel der constitutionele macht... Ongetwijfeld voor de eerste maal zag men een natie, hoe verminkt ook, leven en zich van haar gezag bewust en verzekerd, beslist optreden, en onder het vuur des vijands een nieuw en sterk leger op de been brengen»¹⁴.

Het zou de eerste keer zijn in de hedendaagse geschiedenis dat België daartoe verplicht werd. Maar niet de laatste!

DE VOORBEREIDINGEN VÓÓR 10 MEI 1940

Tijdens het interbellum werd er terdege aandacht besteed aan het getal van de oproepbare reserves. De militaire planners werden daarbij geholpen door de veralgemeende dienstplicht. In principe zou dit leger een eventuele vijand weerstaan aan de grenzen. Toen het gevaar op een Frans-Duitse oorlog in de loop van de jaren dertig weer groeide, werd evenwel geopteerd voor een andere strategische opstelling. Een neutraliteitspolitiek en een defensieve organisatie in alle richtingen. Die defensieve organisatie was uitgebouwd in de diepte waardoor de voornaamste veldslagen zich in het dichtbevolkte centrum van het land zouden afspelen. Waarom die fundamentele koerswijziging? Ten koste van alles moest vermeden worden dat een vijandelijke macht de Belgische strijdkrachten op korte tijd kon uitschakelen door een vernietigingsslag in het grensgebied, vóór de legers der garanten ter hulp konden snellen. Het uitgebreide systeem van goed voorbereide defensieve stellingen zou een dergelijke mokerslag onmogelijk maken. Het stelsel werd bemand door een, naar Belgische normen, zeer groot militieleger.

14 Gepubliceerd in *De Vlaamsche Interpellatie*. 14-15-21-22 Mei 1919. Brussel, 1919, p. 12-13.

In '14-'18 was het niet eenvoudig om het zwaar gehavende en uitgedunde IJzerleger te versterken. Twee decennia later was het opnieuw nodig te voorzien in de noodzaak om een potentiële rekruteringsreserve te onttrekken aan de macht van een aanvallende. Vooral in de aan bezetting overgelaten gebieden dicht bij de grens. Een moderne oorlog verslond immers soldatenlevens. Er kleefde nog een ander nadeel aan het feit dat destijds zoveel weerbare mannen in handen van de bezetter waren gevallen: De Duitsers gebruikten hun werkkraft voor oorlogsdoeleinden via de verplichte tewerkstelling¹⁵. Ook dat moest opnieuw onder ogen gezien worden. Het probleem van de evacuatie van de rekruteringsreserve was nauw verbonden met het probleem van de evacuatie van burgers voorzover deze mensen in aan bezetting prijsgegeven gebieden of binnen de voorziene weerstandzones woonden. België keek tegen omvangrijke volksverhuizingen aan als het oorlog zou worden. Dat was uiteraard geen aantrekkelijk vooruitzicht want de moeilijkheden waren legio. Organisatorisch zowel als politiek. Het lag bijvoorbeeld voor de hand dat hierdoor tal van Walen in Vlaamse gemeenten zouden gehuisvest worden. De frankofone Marcel-Henri Jaspar zag dat probleem onder ogen, besprak het met Eerste Minister Pierlot, en dacht de oplossing gevonden te hebben: Als de Vlaamse katholieke Minister August De Schryver voorzitter zou willen worden van de evacuatiekommissie. Dat was beter omwille van de *multiples questions fort délicates* die zouden rijzen. Pierlot drong aan bij De Schryver: *Voulez-vous encore y réfléchir? Ce problème des évacuations m'a toujours paru très important. Il y a là une influence utile à ne point négliger. Enfin, c'est la guerre*¹⁶. De Schryver zou het uiteindelijk niet doen, maar men kan niet zeggen dat de betrokken ministers zich niet bewust waren van de ernst van de problemen.

De evacuatiekommissie, opgericht in het begin van 1940, met vertegenwoordigers uit diverse ministeries en van de Generale Staf, zou het probleem onderzoeken onder voorzitterschap van de Minister van Volksgezondheid. Wat voorzag men in legerkringen? Kommandant Calberg, een van de voornaamste organisatoren van de mobilizatie, zei op 16 februari 1940, in aanwezigheid van de provinciegoeverneurs, dat de legertop zich terdege bewust was van de aanwezigheid van gezonde mannen in streken die prijsgegeven werden aan vijandelijke bezetting. Zij die behoorden tot de wervingsreserve — 16 tot 31 jaar — moesten in ieder geval gered worden vóór de streek bezet werd. Maar blijkbaar had de legertop dienaangaande nog geen beslissing genomen want op de vergadering van 19 februari — ditmaal zonder goeverneurs — stelde hij het probleem opnieuw. Ditmaal in vraagvorm: Welke houding moest men aannemen tegenover de rekruteringsreserve die vóór de linies woonde. In het Oosten was dat ongeveer 60.000 man. Had de legertop dan toch nog geen beslissing durven nemen?

15 F. PASSELECQ, *Déportation et travail forcé des ouvriers et de la population civile de la Belgique occupée (1916-1918)*, Parijs, 1927. Op de belangrijke rol van de herinnering aan deze gebeurtenissen tijdens Eerste Wereldoorlog werd gewezen door L. VANDEWEYER, *De verplichte tewerkstelling tijdens de eerste wereldoorlog*, in *Acta van het Symposium «De verplichte tewerkstelling in Duitsland»*, Brussel, NCWOII, 1994, p. 39-48.

16 Pierlot aan De Schryver, 23 januari 1940 (KADOC, Archief A. De Schryver, nr. 2.6.5).

Wel werd er beslist dat de burgers, vanaf het uitbreken van de gevechten, zoveel mogelijk thuis moesten blijven om de militaire bewegingen niet te hinderen. Het wegnemen moest vrij zijn ¹⁷. Dat betekende evenwel dat de bedreigde gebieden mét burgers, maar vrijwel zonder mannen van weerbare leeftijd, aan de bezetter zouden prijsgegeven worden. De mensen die daardoor bedreigd werden, de Luikenaars en de bewoners van de Ardennen, waren daarmee niet gelukkig ¹⁸.

Op de Ministerraad zorgde die druk voor onrust. Minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak had voor het prijsgeven van de grensgebieden het oude maar nog altijd doorslaggevend argument: *Ce plan doit être exécuté en tenant compte de la nécessité d'éviter la destruction de l'armée*. Minister van Landsverdediging generaal Denis schetste de drie linies: Maas-Albertkanaal, de KW-linie van Antwerpen naar Namen en dan de Schelde met Gent als zwaartepunt ¹⁹. Het grondgebied en de burgers werden dus stelselmatig opgegeven. Dat gebeurde niet van harte, maar er waren zwaarwegende belangen in het spel. In Brussel werd heel goed beseft dat het overleven van België per definitie gekoppeld was aan het in stand houden van een substantieel deel van de strijdkrachten. Precies om dat te kunnen verzekeren was de strategie van «voorwaartse verdediging» op de grenzen verlaten om over te gaan op een verdediging in de diepte. Deze nieuwe strategische opstelling werd gestuurd door koning en legerleiding maar vond steun in de regering. Zeker vanaf het uitbreken van de oorlog in september 1939, toen het nog niet ondenkbaar leek dat de neutraliteit België buiten de strijd kon houden. De neutraliteit had ook voor gevolg dat niet gesproken werd over de vraag wat men moest doen als ook de laatste linie het zou begeven en het leger nog alleen naar het buitenland kon terugtrekken. Of zou er ergens gevochten worden à outrance?

De voorziene terugtrekkende bewegingen verminderden het probleem van een rekruteringsreserve niet, integendeel! Hoe meer het leger terugtrok, hoe meer mannen er verder naar achter moesten gestuurd worden.

DE REKRUTERINGSRESERVE TREKT DE BAAN OP

Wiens bevoegdheid was het nu uiteindelijk? Op de Ministerraad van 29 april vroeg Denis een wetswijziging zodat hij de rekruteringsreserve onder de wapens kon roepen als hij dat nodig achtte ²⁰. Dus desnoods nog vóór een aanval. Denis vond dat hij de minister was die de stap moest zetten. De

17 Kommissie ter voorbereiding van de evacuatie van de burgerbevolking. Verslag vergaderingen van 16 en 19 februari 1940 (ARA, *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 1981 en 1982).

18 Ministerraad, 4 maart 1940, met daarin de protesten vanuit het Luikse. Ministerraad 11 maart (ARA, Mikrofilm 2081/1).

19 Ministerraad, 4 maart 1940 (*ibid.*).

20 Ministerraad, 29 april 1940 (*ibid.*).

Duitsers waren vlugger en vielen enkele dagen later al aan. Op 10 mei kregen de betrokkenen in de gebieden ten oosten van Albertkanaal en Maas te horen dat ze op eigen kracht naar hun opvangcentra in het westen van het land moesten. Denis verzekerde de andere ministers op 11 mei dat hij al de mannen van 16 tot 30 jaar ten oosten van Samber en Maas in veiligheid aan het brengen was. Wat gebeurde er in werkelijkheid in de bedreigde zones? Op dezelfde vergadering vertelde Marcel-Henri Jaspar over de inspektietoet die hij, samen met Minister van Vervoer Antoine Delfosse, had ondernomen in het Luikse. Het was daar een volslagen chaos. Vrijwel de hele civiele bevolking was in paniek op de vlucht geslagen en verstopte het wegenet. Daartussen zaten de mannen van de rekruteringsreserve verspreid ²¹.

Het is duidelijk dat de rekruteringsreserve vooral een zaak was van de regering en niet van het Algemeen Hoofdkwartier waar de koning zich met zijn generaals over de stafkaarten boog. Al was generaal Denis de bewindsman die de initiatieven nam. Volgens Marcel-Henri Jaspar was het oproepen van de rekruteringsreserve niet op voorhand in de ministerraad beslist en dus een eigenmachtig initiatief van Landsverdediging ²². Maar het is een feit dat de andere ministers op geen enkel ogenblik kritiek formuleerden op Denis zijn handelswijze. Integendeel, volgens de verslagen van de Ministerraad, kreeg hij alle steun voor deze maatregel. Afgezien daarvan waren het ook de burgerlijke overheden die een belangrijke rol speelden bij het kanaliseren van de stroom potentiële soldaten. Meteen na de Duitse inval gaf Jaspar aan een van zijn kabinetsmedewerkers, Charles Fonck, opdracht om ervoor te zorgen dat in Brussel voor opvang gezorgd werd voor vluchtelingen. Vermits de richtlijn was dat de burgers bleven waar ze waren en ter plekke of in de onmiddellijke omgeving een schuilplaats zochten, moest hij vooral zorgen voor *principalement des hommes en âge de milice* ²³.

Fonck en zijn collega's werden voorbijgehouden door de feiten want massa's mensen sloegen in wanorde op de vlucht. Op 12 mei meldde Jaspar dat zijn administratie de onverwacht grote volksverhuizing niet aankon. Er waren al 40.000 vluchtelingen de Franse grens overgetrokken. Was er zich opnieuw een België-in-ballingschap aan het vormen? Wie in ieder geval doelbewust en rechtstreeks naar Frankrijk werd gestuurd was de rekruteringsreserve die zich nog in de driehoek Albertkanaal-Maas-KW-linie bevond. Ook dat gebied werd immers bedreigd na de Duitse doorbraak over Maas en Albertkanaal in zuidelijk Limburg en de terugtocht van de troepen naar de "K.W.-linie", Antwerpen-Leuven-Namen, de hoofdverdedigingslijn ²⁴. Het Belgische hoofdkwartier gaf overigens op dezelfde dag

21 Ministerraad, 11 mei 1940 (*Ibid.*).

22 In zijn rapport met het overzicht van de oorlogsactiviteiten van het Ministerie van Volksgezondheid, p. 195 (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 1945).

23 *Rapport sur la mission d'évacuation de la population civile belge confiée à M. C. Fonck*, 28 mei 1940 (ARA, *Id.*, nr. 2012).

24 Ministerraad, 12 mei 1940 (ARA, Mikrofilm 2081/1).

een aantal scholen en opleidingseenheden bevel zich in Frankrijk te vestigen²⁵.

De Duitsers rukten ondertussen verder op. Op 14 mei besliste de regering dat "alle" mannen die tot die reserve behoorden naar Frankrijk moesten. Een logische beslissing vermits de opleidingseenheden ook vertrokken. Opmerkelijk is dat de regering daaronder slechts de leeftijdscategorie van 17 tot 30 jaar verstond²⁶. Die avond stuurde generaal Denis een briefje rond waarin stond dat de mensen van de rekruteringsreserve, 16 tot 35 jaar, die verzocht was zich te groeperen in de streek van Ieper en Roeselare, *s'ils le desirent*, rechtstreeks naar Frankrijk mochten reizen waar ze *immédiatement abri et travail* zouden vinden²⁷. Maar dat was al te mooi voorgespiegeld. In Frankrijk was immers niets voorbereid! Alles was improvisatie. Hier trad Jaspars medewerker Fonck, die ondertussen in West-Vlaanderen op post was, weer op: *C'est grâce aussi à mon insistance auprès de la Gendarmerie que dès le jeudi 16 mai on fit passer en France les hommes de 16 à 25 ans et que leur nombre est actuellement considérable*²⁸.

De rekruteringsreserve genoot de biezondere aandacht van Marcel-Henri Jaspars. Als er één minister was die de oorlog tegen de Duitse invallers met verbeterheid wilde voeren, dan was hij het wel. Hij besepte meteen dat het Franse grondgebied nodig was om de Belgische vluchtelingen op te vangen en nieuwe eenheden op te leiden. Daarom was Jaspars biezonder vlug om in Frankrijk een voet aan de grond te krijgen door een kleine kern van kabinetsmedewerkers, vrienden en vrijwilligers naar Parijs te sturen onder leiding van zijn goede vriend Alex Salkin-Massé. In samenwerking met de Franse autoriteiten moesten ze daar een vluchtelingenadministratie op touw zetten. Die mensen konden ook helpen bij de kanalizering van de rekruteringsreserve. Daar was haast bij want op 15 mei verwittigde de koning zijn ministers dat de Duitse pantserdivisies een reële kans maakten om de noordelijke legers af te snijden van het Franse moederland. Een dergelijke doorbraak zou ook het Belgische leger verdel-

Op 16 mei, de dag dat de Belgische regering Brussel verliet, gaf Jaspars, met medeweten van Denis' kabinetschef kolonel Gilbert, telefonisch het bevel aan de Belgische ambassadeur in Parijs, Le Tellier, om ervoor te zorgen dat de hele rekruteringsreserve naar Frankrijk kon vóór de Duitse tanks de zee bereikten. Een afspraak met de Franse autoriteiten was blijkbaar vlug gemaakt. De ambassadeur vond in de Parijse ploeg van

25 F. BALACE, *Une armée oubliée: les troupes belges en France*, in *Jours de guerre. Jours de défaite II*, Brussel, 1991, p. 115 e.v. met een opsomming van de eenheden welke naar Frankrijk verhuisden.

26 Ministerraad, 14 mei 1940 (ARA, Mikrofilm 2081/1).

27 De brief was ondertekend door kabinetschef kolonel B.F.M. Gilbert; kopie gezonden aan kabinet van Volksgezondheid, 14 mei 1940 (ARA, *Archief M.-H. Jaspars*, nr. 2012).

28 *Rapport sur la mission d'évacuation de la population civile belge confiée à M. C. Fonck*, 28 mei 1940 (ARA, *Ibid.*).

Jaspar vrijwilligers die generaal Janssen, bevelhebber van de rekruteringsreserve, de richtlijnen van het Vierde Bureau van de Franse Generale Staf persoonlijk wilden overbrengen. De jongens zouden verdeeld worden over vier centra, die onder bevel van generaal Janssen zouden blijven. Majoor Crombez, vergezeld door de vrijwilligers Thiry en Albert Adler, klaarden de klus. Deze gezanten ontmoetten Jaspar enkele dagen later in Oostende, toen de regering daar voor korte tijd was neergestreken. Zo wist hij meteen dat zijn demarche gevolg had gekregen²⁹. Het lukte om een groot deel van deze jongens te onttrekken aan de Duitse greep. Vóór de vijandelijke tanks op 20 mei de zee bereikten bij Abbeville was het grootste deel Frankrijk binnengesijpeld. Volksvertegenwoordiger Ernest Adam, ook een Jaspar-vrijwilliger in Parijs, verwittigde het kabinet van de regeringsverantwoordelijke voor vreemdelingen op Franse bodem, staatssecretaris Robert Schuman, dat *les colonnes du Général Janssen avaient pu être ache-minées, pour le plus grand nombre jusqu'ici, assez heureusement, vers leurs lieux de destination*³⁰.

Daarmee waren uiteraard niet alle problemen opgelost. Ondermeer de onduidelijkheid over wie nu allemaal tot de reserve behoorde en wat men er mee ging aanvangen. Op 22 mei 1940 schreef Alex Salkin aan zijn vriend en minister een zeer vertrouwelijke nota. De Belgische ambassade in Parijs had instructies ontvangen van *l'autorité militaire* betreffende de rekruteringsreserve. De ontvangst daarvan gebeurde dans *un certain état de confusion*. De ambassadeur en Seyfert, ambassadezesekretaris, stelden Salkin-Massé vertrouwelijk op de hoogte en samen evalueerden ze de bevelen. Alle drie hadden ze ernstige bezwaren. In deel A van de instructie werden immers «alle» mannelijke onderdanen die in Frankrijk verbleven opgeroepen naar Toulouse, diep in het zuiden, te gaan waar het voornaamste rekruteringscentrum werd opgezet. In concreto schiep dat een nieuwe categorie potentiële rekruten van 35 tot 45 jaar. Maar dat betekende een streep door het andere deel van de Belgische vluchtelingenstrategie: de zo volledig mogelijke tewerkstelling van de geëvacueerden in de Franse economie. Het bevel van de Belgische militairen — maar wie precies? — zou de Fransen beroven van een belangrijk deel van de Belgische arbeidskracht. Minister Spaak had Salkin bovendien gezegd dat het aan het werk zetten van de vluchtelingen voorlopig prioritair was boven militaire eisen. Salkin nam aan dat *cette préoccupation traduit bien la pensée du gouvernement*. Dat was nog niet alles: *Un deuxième danger réside dans l'excès dans le groupement des ordres et dans l'accumulation d'une trop grande quantité d'hommes dans un même endroit*. Het zou in en rond Toulouse een potje worden als de vele tienduizenden jeugdige Belgen toestroomden³¹.

29 Rapport van Jaspar aan Pierlot, 28 mei 1940. Hij onderstreepte dat het doel van de missie ook was het bewaren van *le maximum de souveraineté sur les sujets belges* (ARA, *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 2000).

30 Nota van volksvertegenwoordiger E. Adam betreffende zijn werkzaamheden aan Jaspar, 20 mei 1940 (ARA, *Id.* nr. 2013).

31 Voor deze en volgende alinea: *Note très confidentielle à monsieur le ministre de la Santé Publique*, door Salkin-Massé, 22 mei 1940 (ARA, *Id.* nr. 2016).

Daarbij hield het niet op want er waren nog politieke beweegredenen om uiterst voorzichtig te zijn: *Un autre danger très grave et très confidentiellement signalé est constitué par la création d'un réservoir, sous l'oeil de nos Alliés, comportant toutes les forces vives Belges ayant des affectations militaires. Quand on entre dans ce réservoir, il n'est plus possible d'en sortir. Le recrutement est opéré sur le territoire français. Il est permis de se demander si, conçu comme il l'a été dans les premières instructions données, il répond vraiment à la pensée politique du gouvernement et si celle-ci suit la tradition du Roi ALBERT.* Ambassadesekretaris Seyfert had daarom de tekst gewijzigd zodat slechts de mannen van 17 tot 35 jaar opgeroepen werden. Hij had daarbij de letter van de wet aan zijn kant en hij verwees dan ook uitdrukkelijk naar artikel 3 van de militiewet. Toch waren er al mannen van boven de 35 jaar die een marsbevel hadden ontvangen. Heel dringend vroegen ze aan Jaspar dat de regering zou precizeren aan alle diplomatieke diensten in Frankrijk *d'arrêter l'énormité en voie de s'accomplir et de préciser quelle est la réserve de recrutement qu'il convient actuellement de regrouper. Signalons qu'aucune précipitation dans le groupement des forces mobilisables non encore appelées sous les armes ne s'indique, puisque nos nationaux sont enfermés dans les frontières les plus impérieuses qui soient et peuvent être instantanément regroupés.* Deel B van de instructie betrof slechts de rekruteringsreserve bedoeld door artikel 3. Die waren al dapper onderweg. Ook zij werden naar Toulouse gestuurd waar ze zich ter beschikking moesten stellen van luitenant-generaal Carlos de Selliers de Moranville, de nieuwe bevelhebber sinds 17 mei. De Belgische autoriteiten in Frankrijk mochten desgevallend, om de toepassing van de instructie af te dwingen, beroep doen op de Franse autoriteiten ³².

Daarbij werd het behoud van zoveel mogelijk Belgische soevereiniteit telkens in het achterhoofd gehouden. Elke Belgische bewindsman die in deze affaire opduikt, was vast van plan om deze rekruteringsreserve te laten opleiden en te laten omkaderen door Belgische militairen. Maar dat kader was amper voorzien. Er werden slechts heel weinig officieren en onderofficieren aan de rekruteringsreserve toegewezen. Op wat langere termijn moesten de goedgekeurden naar de opleidingsscholen. Die hadden dan nood aan versterking uit de eenheden die nu frontdienst deden. Een dergelijke personeelsverschuiving zou pas mogelijk worden als het front werd gestabiliseerd en de troepen op adem konden komen. Dat was helemaal niet vanzelfsprekend en niets wees erop dat de stootkracht van het Duitse offensief zou verzwakken.

Er was bovendien nog een faktor van belang: wat als de Duitsers de Belgische hoofdmacht insloten, zoals Leopold verwachtte? In Frankrijk waren slechts wat scholen en een totaal ontredderde en gereduceerde

32 Rapport van Jaspar aan Pierlot, 28 mei 1940. Jaspar had deze bedenkingen van de Parijse ambassade aan Pierlot doorgespeeld na ruggespraak met Robert Schuman. Ze waren er zich overigens van bewust dat er toch te weinig ruimte in CRAB-kampen was om elke in aanmerking komende mannelijke Belg een slaapplek te geven (ARA, *Id.*, nr. 2000).

Zevende Infanteriedivisie aanwezig — een eenheid die werd gereorganiseerd met het doel zo snel mogelijk weer aan de gevechten deel te nemen. De Belgische gevechtseenheden op Franse bodem waren dus zwak. Het potentieel aan mankracht was wel aanzienlijk dankzij de toestroom van CRAB's. De vraag of deze rekruteringsreserve ooit zou ingeschakeld worden in het Belgische leger hing evenwel nauw samen met het antwoord op de vraag of dat Belgische leger de strijd moest verder zetten, ook als het nationale grondgebied integraal door de vijand was bezet en de hoofdmacht in gevangenschap verkeerde. De strategie van de koning zou onontkoombaar leiden tot dit laatste. Het was een vraag die de aandacht van de ministers gedurende twee weken totaal beheerste. Zij wilden immers naar Frankrijk om de oorlog verder te zetten en wilden daarom zoveel mogelijk Belgische macht concentreren op Franse bodem. Wat de rekruteringsreserve betreft waren ze daar in belangrijke mate in geslaagd. Anders lag het voor de gevechtseenheden die door de koning op Belgische bodem werden gehouden. Nochtans had de regering op uitdrukkelijke wijze geëist dat zoveel mogelijk troepen én de koning-opperbevelhebber, naar Frankrijk zouden overgebracht worden. Koning Leopold weigerde kategoriek met het argument dat hij zijn opperbevelhebberschap op Franse bodem niet met dezelfde volheid zou kunnen uitoefenen³³.

DE KONING ZAL ZICH OVERGEVEN

De ministers vonden elkaar weer in Parijs op 26 mei 's avonds. Pierlot maakte een gedetailleerde samenvatting van wat er de voorbije dagen allemaal was gebeurd. Met daarbij de nadruk op de koninklijke weigering om het beleid van de regering uit te voeren: de koning stelde zichzelf en het Belgische leger doelbewust bloot aan gevangenschap; liever dan naar Frankrijk uit te wijken. In dat geval zouden de ministers doen wat ze juist achtten: verder vechten aan de zijde van de Britse en Franse bondgenoten. Pierlot besepte dat dit politiek — terwijl het staatshoofd zich aan de Duitsers had overgegeven — niet zo eenvoudig was. *Le Premier Ministre laisse ensuite entrevoir les difficultés considérables devant lesquelles se trouvera le gouvernement s'il décide de continuer la lutte*³⁴. De officieren hadden immers trouw gezworen aan de koning. En de burgers zagen in het staatshoofd al evenzeer het vaste baken. Kon de regering in voorkomend geval de nodige autoriteit doen gelden?

33 Over de relatie koning-regering in 1940 werden al veel studies geschreven. Daarbij werd ook de verschillende visie op de oorlogvoering belicht. Uit de verslagen van de Ministerraad blijkt dat dit inderdaad zwaar woog op de besluitvorming van de Ministerraad.

34 Ministerraad van 26 mei (ARA, Mikrofilm 2081/1).

Op 27 mei, 's ochtends kwamen ze terug samen. Met nieuwe moed bevestigden ze dat België de oorlog zou verderzetten ³⁵. In de namiddag werden de aanwezige Ministers van Staat, Henri Carton de Wiart, Emile Brunet en Paul Hymans, erbij geroepen. Ze werden vergezeld door de voorzitters van Kamer en Senaat, Frans Van Cauwelaert en Robert Gillon. Van deze oudere en ervaren politici kregen de ministers warme steun voor hun beslissing om samen met de verbondenen verder te vechten «tot de overwinning». Van Cauwelaert waarschuwde: *L'abandon de la lutte serait une trahison à l'égard des Alliés. Il demande que les autorités belges s'occupent activement des nationaux qui se sont réfugiés en pays alliés*. Als de koning kapituleerde konden er immers wraakacties losbreken waarbij de gevluchte Belgen slachtoffer zouden worden. De massa vluchtelingen moest organizerisch voldoende omkaderd worden; onder andere via de inschakeling van de beschikbare parlementairen. Bovendien wees de katholieke flamingantenleider er op dat er middelen moesten zijn om verder te vechten: *Il souhaite également qu'une partie de l'armée soit sauvée*. Dat kon op dat ogenblik niets anders betekenen dan dat Belgische troepen via de zee, met de hulp van de Britse marine, uit de omsingeling zouden gehaald worden. Daartoe zou de koning-opperbevelhebber nooit te overhalen zijn. Denis antwoordde Van Cauwelaert en liet opmerken *que chaque fois qu'il a soulevé auprès du Grand Quartier Général Belge la question de l'évacuation d'une partie de l'armée belge, afin de la soustraire à l'ennemi, il lui a été opposé une fin de non recevoir*. De regering moest roeien met de beperkte militaire riemen die ze had; nl. de soldaten en de rekruteringsreserve die zich in Frankrijk, ten zuiden van de Duitse doorbraak bevonden. Numeriek was de rekruteringsreserve daarvan het belangrijkste bestanddeel. *M. Le Ministre de la Défense Nationale est d'avis qu'il faut incorporer au plus tôt les hommes qui font partie de la réserve de recrutement. En vue de réaliser cet objectif, le Général Denis se rendra immédiatement à Poitiers*. Daar had hij zijn kommandopost geïnstalleerd ³⁶.

Op 28 mei kwamen de Ministers, de Ministers van Staat en de parlementsvoorzitters weer samen. Op die dag gaf koning Leopold het militaire verzet tegen de invallers op. Pierlot had ondertussen met de Franse regeringsleider Paul Reynaud overlegd. Reynaud had hem gesuggereerd dat de Belgische regering de *levée en masse* van de mannelijke Belgen van militair weerbare leeftijd in Frankrijk zou dekreteren. Wie zou ze opleiden, bewapenen en aanvoeren? Franse militairen? Pierlot wilde geen inmenging: *Il insista sur la nécessité, pour le gouvernement belge, de demeurer libre dans son action* ³⁷.

35 Ministerraad 27 mei 1940, voormiddag. Van belang is dat Jaspar toelichtte wat hij had kunnen doen voor de opvang en de tewerkstelling van de vluchtelingen. De boodschap was dat er nog altijd een behoorlijk stuk «België», als basis voor politieke legitimiteit, onder de effectieve bevoegdheid van de ministers, in Frankrijk aanwezig was (ARA, *Ibid.*).

36 Ministerraad, Parijs, 27 mei 1940 in de namiddag (*Ibid.*).

37 Ministerraad, Parijs, 28 mei 1940 in de voormiddag (*Ibid.*).

Op 28 mei zou Pierlot een tekst voorlezen op de Franse radio die scherp was voor de koning maar die alvast het voordeel had dat de plots opgestoken woede van de Franse bevolking wat bekoelde. Ondermeer omdat Pierlot beloofde dat de Belgen zich militair verder zouden inzetten in de strijd tegen de Duitse invallers. Daarbij zou de rekruteringsreserve een belangrijke rol spelen. «De dappere jeugd, die de oproep der regering beantwoordde, gevoegd bij de Belgische militaire elementen die zich in Frankrijk en in Groot-Brittannië bevinden, zal ons toelaten een nieuw leger te lichten en in te richten. Het zal zijn plaats innemen naast de legers der Verbondenen». De rest van de Belgen zou zich met hun arbeid inzetten voor de overwinning³⁸. Deze militaire inzet lag eigenlijk niet voor de hand. De ministers beseften dat de mogelijkheden tot opleiding, omkadering en bewapening op korte termijn gering waren. Op 1 juni besliste de Raad dat het weinig zin had de jongeren van 16 tot 19 meteen onder de wapens te roepen, net zoals de wat oudere mannen van 35 tot 45. De tussenliggende groep, eerst die van 19 tot 25 en daarna die van 25 tot 35, moest wel een uniform aangepast krijgen. Onder de absolute voorwaarde — en dat was belangrijk — dat deze eenheden bevolen werden door Belgische officieren³⁹.

Nu waren de blikken weer gericht op generaal Denis. Op de Raad van 7 juni deelde hij mee dat hij een plan had dat zou leiden tot een strijdmacht van 60.000 manschappen. Tienmaal kleiner dan het Belgische leger bij het begin van het Duitse offensief. Deze eenheden zouden ter beschikking van het Franse opperbevel komen, maar moesten wel een Belgisch officierenkader krijgen. De volgende dag vertelden Denis en Spaak dat de Franse troepen zich hadden schrap gezet en stand hielden. In Bretagne werd de 7de Infanteriedivisie gereorganiseerd waarbij de Fransen nieuwe bewapening hadden beloofd. Dat zou de kern worden van het nieuwe Belgische leger. Aan de Franse vraag om 60.000 loopgrachtengravers naar de verdedigingslinies te sturen werd voldaan door te putten uit de overvloed aan de CRAB's. De regering wenste 40 gevechtsvliegtuigen over te kopen van Frankrijk en zou ook jachtvliegtuigen ontvangen uit de Verenigde Staten. Er was dus ook een nieuwe luchtmacht in het verschiet⁴⁰.

Ondertussen zat de regering met een martelende onzekerheid wat de koning betrof. Zou hij, onder Duitse voogdij, een nieuwe regering vormen waardoor de Belgen definitief zouden verdeeld worden met alle gevolgen van dien? Er kwam nieuws via Zwitserland bij monde van Frédéricq en Berryer, vertrouwelingen van Leopold III. Op 8 juni, tien dagen na de

38 De tekst van de toespraak werd afgedrukt in het verslag van de Ministerraad van 28 mei. Zowel de Franse als de Nederlandse versie bevinden zich in het LA. *Archief A. Vanderpoorten*, nr. 3.2.V. Op de Ministerraad van 31 mei zou Gutt nog eens de nadruk leggen op de noodzaak om de Belgische vluchtelingen aan werk te helpen (*Ibid.*).

39 Ministerraad, 1 juni 1940 (*Ibid.*). Het schema van het achtereenvolgens oproepen van de diverse jaarklassen wordt bevestigd door het «relaas» van de minister van Openbare Werken Matagne; een overzicht in dagboekvorm van de gebeurtenissen tijdens de eerste maanden van de oorlog (LA. *Archief A. Vanderpoorten*, nr. 3.1., p. 29).

40 Ministerraad 7 en 8 juni (ARA, Mikrofilm 2081/11).

overgave van de koning, kon men weer evalueren wat er in Brussel gebeurde. Leopold III had tot dusver geen politieke initiatieven genomen en beschouwde zich wel degelijk als een soldaat in krijgsgevangenschap hetgeen leidde tot gevoelens van opluchting bij de ministers. Spaak gaf als konklusie: *D'après ces éléments, il semble que le Roi considère que la Belgique est toujours en guerre*. Zo interpreteerden de anderen het ook. Deze wending moest zo snel mogelijk aan de geallieerde regeringen medegedeeld worden. Men kon nu weer wijzen op het feit dat er geen politieke breuk was. De regering kon met een gerust hart verder vechten, samen met de geallieerden. Maar de middelen waren wel drastisch geslonken. Welk gewicht hadden de uitgeweken Belgen, waaronder troepen en rekruteringsreserve, in het strategische schaakspel?

DE STRATEGISCHE BETEKENIS VAN DE REKRUTERINGSRESERVE

De Belgische mannen vormden in Frankrijk niet alleen een reserve voor de strijdkrachten maar tevens een behoorlijk groot arbeidspotentieel dat, in een land waar de mobilisatie grote gaten had geslagen in de werkende bevolking, voor de Franse autoriteiten zeer aantrekkelijk was. In een onderhoud op 26 mei 1940, vlak vóór de Belgische kapitulatie, bracht Jaspar dat ten berde: *J'ai insisté sur le fait que le gouvernement belge s'efforcera de mettre à la disposition de l'industrie et de l'agriculture française les jeunes gens belges nombreux qui se trouvent actuellement sur le sol français et qui ne sont pas ou pas encore astreints à un service militaire. L'intérêt de cet apport n'a pas échappé à mon interlocuteur, et au moment où je l'ai quitté, celui-ci a encore insisté sur la nécessité urgente d'une organisation gouvernementale belge qui puisse, selon le schéma que j'ai décrit, prendre sans aucun délai toutes dispositions nécessaires pour l'utilisation des réfugiés, et l'adoption des mesures administratives belges et françaises*. Jaspar had de werkkraft van zijn landgenoten aangeboden als wisselmunt voor Franse inschikkelijkheid bij de opvang van de vele honderdduizenden Belgische vluchtelingen waarvoor hij, met erg beperkte middelen, de verantwoordelijkheid droeg. Dat werkte! ⁴¹

Maar hoe verliep het in de praktijk en vooral dan bij de rekruteringsreserve? Op 28 mei 1940 stelden trappistenabt Karel Vander Cruysse en J. Bloch, kabinetsmedewerkers van Jaspar, en G. Grignard, directeur-generaal van het Ministerie van Arbeid, een rapport op van een inspektietocht naar de streek van Toulouse. Het was in feite een controle-tocht omdat er negatieve geluiden waren opgevangen over de toestand ginder. Ze ontmoetten er eerst de Luikse gouverneur Jules Mathieu die formeel een verklaring aflegde over de toestand van de rekruteringsreserve. Wie

41 Eigenhandig verslag door Jaspar van zijn onderhoud met Camille Chautemps (ARA, *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 1998).

berustte er onder het gezag van de strijdkrachten? Enkel de jongens en mannen die tot op 27 mei ter plekke ingeschreven waren. Wie later toekwam stond niet onder militair bevel. Een gevolg van de overgave van de koning? De militaire autoriteiten hadden geen enkele militaire vorming ingericht en gebruikten deze mensen uitsluitend voor ongeschoolde arbeid. Werken was nuttig, maar Mathieu vond de aanpak inefficiënt. De gevaren van ziekten en politieke indoctrinatie door Franse kommunisten werden daardoor sterk vergroot. Hij vroeg de regering om hieraan een einde te stellen. Zijn mening werd, naar eigen zeggen, bijgetreden door mgr. Cruysberghs, kanunnik Cardijn, senator Coulonvaux en de burgemeester van Toulouse zelf. Mensen die de situatie ter plaatse kenden. Jaspars medewerkers stapten daarna naar de bevelhebber, generaal de Selliers de Moranville. *Celui-ci leur a déclaré qu'il entendait être seul maître du placement des travailleurs dépendant de son autorité et désirait éviter tout contact avec l'inspection belge du travail.* Het ging hem om veel mensen. In Toulouse zou de Selliers 85.000 man onder zijn bevel hebben. Generaal Wibier zou in Narbonne nog eens 75.000 man bevelen. Als de regering besliste om de zaken te laten zoals ze waren, dan moest toch geprobeerd worden de arbeidsinzet wat efficiënter te laten verlopen. Wie nog niet ingeschreven was in de rekruteringsreserve moest gedirigeerd worden naar de arbeidsinzet die door het ministerie werd ingericht. Daar moest de regering zeker de knoop doorhakken: *Il est suggéré à Monsieur le Ministre de donner des instructions précises aux services intéressés, d'accord avec le Département de la Défense Nationale, afin d'empêcher les conflits de compétence qui semblent à redouter aujourd'hui* ⁴².

De overgave van de koning schiep een zeker risico op een ernstige gezagskrisis tussen de ministers en de militaire overheden die ondermeer de omvangrijke rekruteringsreserve onder hun hoede hadden. Terwijl de Fransen argwanend toekeken! Vóór de overgave van het Belgische leger beschouwden de Fransen de rekruteringsreserve als een *force militaire sérieuse*, volgens generaal de Selliers. De bevelhebber verklaarde na 28 mei vrij snel dat hij de strijd zou verderzetten aan de zijde van de regering. Daardoor verzekerde hij zich van verdere samenwerking met de Franse autoriteiten ⁴³. Dat was nodig! Goeverneur Mathieu onderstreepte dat, vele weken later, in een nota die hij naar Frédéricq, kabinetschef van Leopold III, zond: *La déclaration de continuation de la lutte est accueillie avec satisfaction par les réfugiés — car elle met un terme aux actes d'hostilité de la population française* ⁴⁴. Des te precairder was dat voor de Belgische militairen in Frankrijk en de rekruteringsreserve die vaak rechtstreeks met Franse troepen te maken hadden.

42 Rapport à messieurs les Ministres du Travail et de la Santé Publique, Vander Cruysse, Grignard en Bloch, 28 mei 1940 (ARA, Id, nr. 1999).

43 Notice sur l'évolution des sentiments de l'opinion publique française, door de Selliers de Moranville te Toulouse op 22 juli 1940 INCWOII, Archief J. Vossen, nr. 20).

44 Note van J. Mathieu aan Frédéricq, 20 september 1940 (AKP, Fonds Kabinet van Koning Leopold III, nr. 230).